Politikai szimbolizmus a középkori Európában*

Mihail Bojcov az oroszországi történészeknek ahhoz a nemzedékéhez tartozik, amelyik az 1980-as évek végén indult szakmai pályáján, és amelynek ekkor, a nemzeti történettudomány számára válságos korszakban formálódtak ki tudományos nézetei és elvei. A moszkvai egyetem professzora határozottan tagadja a kutatást megelőző kész elméleti konstrukciókat, mindig hangsúlyozza, hogy a történelmi esetekből kell kiindulni és csak ezekre lehet támaszkodni. Egyik alapvető cikke *(Vissza Hérodotoszhoz)* heves vitát keltett, nagy, de nem egyöntetű visszhangot váltott ki a történészek körében. Bojcov nem véletlenül lett a *Casus* (Казус) című történettudományi folyóirat egyik szerkesztője. Sokat kutat külföldön is, és szoros kapcsolatban áll német történészekkel, akikkel nem egy közös tanulmányt írt. Nemrégen sikeresen megvédte nagydoktori disszertációját, amelynek címe: *A politikai szertartásosság a Szent Római Birodalomban a 14–16. században.* Jelen monográfiája is ennek a munkának a problematikájához kapcsolódik.

A könyv különböző európai, főleg németországi és osztrák könyvtárakban, illetve levéltárakban (Göttingen, Drezda, München, Koblenz, Marburg, Nürnberg, Bécs, Innsbruck stb.) feltárt forrásokon alapul, közöttük nagy számban vannak olyanok is, amelyeket eddig még nem publikáltak. A kötet témája a politikai hatalom egyik megnyilvánulása, a szimbolikus hatalom. A szerző igyekszik megfelelően definiálni ezt a jelenséget, és több meghatározás – „hatalmi imagológia", „a hatalom reprezentációja", „szimbolikus kommunikáció" stb. – közül végül a „politikai szimbolizmus" terminust választja. Bojcov a középkori politikai szertartásosság jellemző vonásait kutatja, a politikai képzelet sajátosságait tanulmányozza, valamint azok tükröződését a középkori Európa társadalmában: vagyis miként alakultak, fejlődtek és értek véget a szimbolikus formák, amelyek segítségével ebben a korszakban leírták és a közönség számára érthetővé tették az uralkodó elit és a neki alárendelt többség közötti viszonyt.

A politikai szimbolizmus gazdag és változatos eszközekkel rendelkezett (szövegek, szertartások, festmények, más művészeti alkotások stb.), ám a szerző ezekből nem emeli ki valamelyiket, hanem egységben szemléli azokat, elsősorban textológiai megközelítésben. Kutatási módszere abban áll, hogy mélyen és részletesen tanulmányozza a szimbolikus jelleget tartalmazó eseményeket és helyzeteket. Összehasonlító módszerrel feltárja, milyen módon épült fel a valóságban egyik vagy másik szimbolikus alak. Ez azt jelenti, hogy keresi a késő középkori politikai reprezentáció változatos formáinak korábbi megnyilvánulásait, példáit, illetve történelmi forrásait. A német forrásokat összehasonlítja más európai országok anyagával. Végső soron a politikai szimbolizmus mint egy információs folyamat bontakozik ki előttünk.

A monográfia két részre oszlik. Az elsőben az élő uralkodóhoz kapcsolódó szimbolikus jelentéseket mutatja be a szerző, ennek keretében az uralkodó ünnepélyes bevonulását a

---

* М. А. Бойцов: Величие и смирение. Очерки политического символизма в средневековой Европе. (Méltóság és alázatosság. Vázlatok a politikai szimbolizmus történetéből a középkori Európában.) Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), Москва, 2009. 550 с., 112 илл.

városba, az új uralkodó választásának szertartását, a koronázás rítusát és a koronázási jelvényeket. Ezek jelentéstartalmai néhány konkrét, a történetírásban kevésbé ismert epizódon keresztül tárulnak fel az olvasó előtt. Csak a legfeltűnőbbeket soroljuk fel: az uralkodónak az oltárra való ültetését vagy az uralkodó megkoronázását a pápa által. A szerző elemzi például azt az érdekes szokást, amikor a városba bevonuló uralkodó magával hozza a város által elítélt bűnösöket. A hatalmi jelvények közül felkeltette az érdeklődését a római pápa ernyőjének szimbóluma, amelynek használatát átvették a világi uralkodók is az ünnepélyes szertartásokban. Több, Bojcov által elemzett eset arra mutat, hogy a rituálék gyakran Krisztus életére utalnak, illetve azt utánozzák.

A könyv második része az uralkodó halálának különböző szimbolikus aspektusaival foglalkozik. A történész az uralkodó halála utáni reprezentációnak csak az egyik oldalát mutatja be: az uralkodó holttestének szimbolikáját, ami a halál után is teljesíti a legfőbb funkcióját, lévén az uralkodó a politikai universitas egyik szimbolikus oszlopa. Az universitas viszont tovább létezik, akkor is, ha a vezetője már eltávozott az élők sorából. Ezzel kapcsolatban Bojcov a következő témákat érinti: a meghalt uralkodók kifosztását, a holttestek megtartásának módszereit, a halottak trónra ültetését stb.

Ha a feltárt anyag nem is elég ahhoz, hogy teljes képet alkossunk az európai politikai mentalitásról, amely szimbolikus képek segítségével épült fel, az olvasó mégis meggyőződhet arról, mennyire bonyolult volt ez a mentalitás, mennyire gazdagok voltak a formái és megnyilvánulásai. A szerző bemutatta, hogy a középkori Európa politikai reprezentációjában sokféle kulturális hagyomány és hatás találkozott és olvadt egybe. Véleménye szerint nem állíthatjuk egyértelműen, honnan erednek a középkori szimbólumok: a konkrét helyzetekben a különböző történelmi komponensek összeolvadtak, átértékelődtek és új formában jelentek meg. Mégis ha az európai politikai szimbolizmus kezdeteit keressük – Bojcov véleménye szerint –, a késői Római Birodalomhoz és nem az ógermán világhoz vagy a Szentíráshoz kell fordulnunk. A hagyomány továbbélésének útját a történész tovább vezeti, és letéteményesét a kora középkorban Bizáncban találja meg, amelytől a középkori Nyugat – legalábbis a 13. századig – elsajátította a késő római politikai reprezentációt. Bizáncban lelte fel a szerző a politikai szimbolizmus olyan hagyományait, mint a holttest bebalzsamozásának „egyiptomi módszerét" vagy az „umbrellino" (ernyő) használatát. A 13. század második felétől kezdve a nagy hatású szimbólumok fő megteremtője a római egyház lett, ezeket a formákat utánozták a Szent Római Birodalom császárai, és a német-római példát követték Európa más egyházi és világi uralkodói. Az átvételek során kialakultak a világi szimbolikus jelvények és jelképek, majd végül azok kerekedtek felül. Ez a tendencia például jelen volt a királyok és a fejedelmek temetésének „forgatókönyvében". A szertartás során a halott egy katona, lovag, földbirtokos és méltóságviselő alakjában „fellép" a nézők, a közönség előtt. Ezt a szertartást a kutató Európa-szerte kimutatta. A felsorolt példák azt is bizonyítják, hogy a szimbolikus képek a késő középkorban nem keletről nyugatra terjedtek (mint a késő Római Birodalomban és a kora középkorban történt), nem délről északra (mint a virágzó középkorban), hanem nyugatról keletre. A változás okát a szerző az új típusú monarchiák kialakulásával kapcsolja össze, nemcsak a „nemzeti" monarchiák létrejöttével, mint Franciaország vagy Anglia, hanem a dinasztikus államokkal is (lásd például a francia Anjoukat vagy az Aragóniai-házat). Az egyes monarchiák felépítették a szimbolikus politikai reprezentáció saját modelljeit, bár nem mondtak le véglegesen a régi hagyományokról sem.

Mint láthatjuk: Bojcov a konkrét történelmi esetekből indul ki, mégsem marad az esettanulmányok és a mikrotörténelem mezején, hanem nagyvonalú képet rajzol az európai középkori politikai reprezentációról.

Tatjana Guszarova